

Uşak şeker Fabrikasının Kuruluşu'ndaki Girişimcilik Ruhu

Dr. Öğretim Üyesi Vasfi KAHYA¹

Dumlupınar Üniversitesi

vasfi.kahya@dpu.edu.tr

Özet

1926 yılında şeker Fabrikaları Kanunun kabulünden sonra Alpullu ve Uşak şeker Fabrikaları devletin desteğiyle kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda, sanayileşmeye dayalı kalkınma modeli çerçevesinde, devlet bizzat girişimci olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum bireylerin girişimci olmalarından farklı olmakla birlikte, devletin yaptığı ilk yatırımlar, girişimcilik kültürü ve girişimcilik ruhunun oluşmasında etkili olmuştur. Özel müteşebbisler bu dönemden sonra, devleti örnek alarak ve genelde devlet destekleriyle girişimlerine başlamıştır. Ülkemizde devletin ekonomideki merkezi rolü azalmış olsa da günümüzde de devam etmektedir. Devlet, önemli ve stratejik görülen birçok sektördeki yatırımları desteklemekte, girişimcilere avantaj sağlamaktadır. Bu model, eğer belli bir sektörde özel müteşebbisler ve yeni yatırımlar oluşursa başarılı olabilir. Ancak devlete güvenerek sadece kar amacı güden işletmelerin kamu yararı ve refah gelişimini de dikkate alması gerekmektedir. Uşak şeker Fabrikasının kuruluş aşamasında özel ve mahalli bir teşebbüs olması ve o yıllar için çok yeni olan bu durumun müteşebbisler tarafından nasıl algılandığını sonraki süreçte göstermesi bakımından özgünlük taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uşak şeker Fabrikası, Çok Ortaklı İşletmeler, Girişimcilik.

Entrepreneurial Spirit in the Establishment of Uşak Sugar Factory

Abstract

Alpullu and Uşak Sugar Factories were established by the support of the state after the adoption of Sugar Factories Law in 1926. In the first years after the declaration of the Republic, the state emerged as an entrepreneur within the framework of the industrialization-based development model. Although this situation is different from individuals' being entrepreneurs, the first investments made by the state have been effective in the formation of entrepreneurial culture and entrepreneurial spirit. After this period, private entrepreneurs started their efforts by taking the state as an example and with the support of the state in general. Although the central role of the state in the economy has decreased in our country, it still continues today. The state supports investments in many sectors that are considered important and strategic, and provides advantages to entrepreneurs. This model can be successful if private entrepreneurs and new investments occur in a particular sector. However, only businesses that rely on profit should rely on public interest and prosperity development. Uşak Sugar Factory is unique in a way that it was a private and local enterprise at the stage of its establishment and shows how the entrepreneurs perceived this situation, which was very new for those years, in the next process.

Keywords: Uşak Sugar Factory, Multi-Partner Enterprises, Entrepreneurship.

GİRİş

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkan ve benzersiz örnekler sunan girişim tecrübeleri yeterince araştırılmamıştır. Türk işletmelerinin tarihsel gelişimi, üzerinde yeterince çalışma yapılmamış bir alandır (Gökatalay, 2015: V). Erken cumhuriyet döneminin girişimleri, modern Türk iş dünyasına da ışık tuttuğu için üzerinde daha çok durulması gerekmektedir. İktisatçılar, erken

¹"Uşak şeker Fabrikası kurucu ortaklarından ve eski genel müdürlerinden dedem rahmetli Mehmet Hacım Efendiye ithaf olunur."

cumhuriyet döneminin genel hatlarını incelemişler, ancak dönemin yönetim ve endüstri dinamiklerini araştırmamışlardır.

Ülkemiz sanayileşme aşamasına gecikmeli de olsa ulaşabilmiş bir ülke sayılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında sanayileşme çabaları somut bir sonuç vermemiştir. Uzun süren yıkıcı savaşların ekonomi ve toplum üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur. I. Dünya Savaşı öncesi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yıllar sanayileşme için daha yoğun çabalara sahne olmuştur. Türk girişimciler, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında izlenen milli kalkınmaya dayalı ekonomi politikaları (Gökatalay, 2015: V) sayesinde iş dünyasında görünmeye başladılar. Sanayileşme ile ilgili ilk denemelerin görüldüğü bu dönemde sanayileşmenin devletin de desteğiyle ve destekleyici politikalarıyla gelişmeye başladığı dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan kısa süre önce yapılan Birinci İzmir İktisat Kongresi'nden 1923 ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın sonu olan 1946'ya kadar uzanan dönem, sanayileşme yolunda atılan ilk adımların dönemi olarak bilinir (Yücel, 2015: 13).

Dünya çapında stratejik bir ürün olarak kabul edilen şeker, sadece beslenmenin temel hammaddesi değil, aynı zamanda gıda sanayiinin temel girdilerinden birisidir (Erdoğan, 2017). Şeker pancarı ve daha çok şeker kamışından üretilen şekerin maliyeti ve ekonomik değeri farklıdır (Kaya, 2015: 42). Ülkemizde sadece şeker pancarından üretilmekte olan şeker, ülkemiz için önemli sanayi hammaddelerinden birisidir. Şekerin ekonomiye ciddi katkısı yanında yarattığı istihdam miktarı ve tarım sanayiini geliştirerek köyden kente göçü frenlemesi gibi birçok sosyal fayda faktöründen söz edilebilir. Endüstriyel bir bitki olan şeker pancarı, önemli girişimcilik ve yatırım alanlarından birisidir ve sadece üretilen şeker değil ortaya çıkan yan ürünler de hammadde ve girdi olarak birçok sektörde kullanılmaktadır.

Genç Cumhuriyet'in ilk fabrikaları olarak bilinen Uşak Şeker Fabrikası ve Alpullu Şeker Fabrikasının yapımına 1925 yıllarında başlanmış ve 1926 yılında faaliyete geçmiş önemli yatırımların başında gelmektedirler. Uşak Şeker Fabrikası kuruluş sürecinde tek bir girişimcinin o günlerin zor şartlarına rağmen yatırıma inanması ile önde gelen kişileri bu işe ortak etmesi kimi zaman halktan yumurta toplayarak ortaklık senedi satması kimi zaman ise ilk uluslararası ortaklığa sahip yapısı ile o yıllara ait sıra dışı bir yatırım hikâyesi oluşturmuştur.

Çalışmada kullanılacak olan bilgiler geniş bir literatür taraması ile elde edilmektedir. Konuya ilgi duymuş tarihçiler, araştırmacılar ve devlet kurumlarının yayınlamış olduğu kaynakların detaylı taranması ile ilgili başlıklar belirlenmiştir. Çalışmada daha çok ikincil kaynaklara dayanılarak konu işlenmeye çalışılmıştır. İçerik analizi seçilen bir metinden belli kriterlere bağlı kalınarak şifrelerin çözülmesi yöntemidir. Geniş bir ifadeyle içerik analizi, mesaj değeri taşıyan her türlü verinin bir amaç doğrultusunda taranması, kategorilere ayrılması, özetlenmesi ve bulguların araştırma amacı doğrultusunda analiz edilmesi ve yorumlanması işlemlerini içeren bilimsel bir araştırma yöntemidir (Başfıncı, 2008: 53).

Bu çalışmanın amacı; Cumhuriyetin ilk yıllarında zor şartlar altında bir araya gelen ve uluslararası ortaklı bir girişimin başarı ile sonuçlanması sonucu bölge insanının iş yapma ve birlik olma kültürüne pozitif etkisinin ortaya konulmasıdır. Ayrıca devletin doğrudan ilgili sektörlerle uygun yasalar, destek ve teşvikler vermesinin yeni işletmeler kurulmasına katkısı vurgulanmış olacaktır.

GİRİŞİMCİLİK RUHU

Son yıllarda, girişimciliği bölgelerin ekonomik performansı ile ilişkilendiren önemli bir bilimsel literatür ortaya çıkmıştır (Fritsch, 1997). Bu çalışmalar ekonomik büyümeyi, istihdamı ve rekabeti artıran girişimcilik faaliyetlerini ateşlemek için yeni bölgesel politikalar önerilmesini savunmaktadır (Feldman vd., 2013; Lanahan vd., 2015). Bu yeni politika yaklaşımı, girişimcilik faaliyetinin biçimlendirilebilir olduğu ve girişimciliği geliştirmek için iyi tasarlanmış politika araçlarına olumlu yanıt verdiği öncülüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, çok farklı bir başka görüş, girişimcilik faaliyetinin

daha derinde yer alan; sosyal, kültürel ve kurumsal bağlamda yer aldığını savunmaktadır (Stenholm vd., 2013; Fritsch ve Storey 2014; Autio vd., 2014; Korosteleva ve Belitski, 2015). Örneğin, Saxenien (1994), Silikon Vadisi örneğinde Boston bölgesinde sergilenen dinamik girişimcilik faaliyetinin, insanlar ve firmalar arasındaki ağ ve bağlantılara daha elverişli bir altyapı anlamına gelen sosyal ve kültürel bağlamla ilişkilendirilebileceğini iddia etmiştir. Acemoğlu ve Robinson (2012) böyle bir sosyal ve kültürel bağlamın nispeten değişmez olan derin bir baskıyı yansıttığını ileri sürmektedir. Stuetzer vd., ise (2016), İngiltere'den ampirik kanıtlar sunarak çağdaş girişimcilik faaliyet kalıplarının bir asır önce ekonomik faaliyet yapısının damgaladığı kültürel ve sosyal bir bağlamı yansıttığını düşünmektedir.

Aksine, gizli girişimcilik, girişimci davranış sergilemeyen, ancak girişimci davranış geliştirme potansiyeli güçlü olan bireyleri ifade eder. Girişimcilik, doğası gereği, bir iş kurmak ve büyümek gibi süreç ve fiili davranışlarla ilgilidir, ancak girişimcileri ve girişimci olmayanları karşılaştıran araştırmalar, bu tür girişimci davranışlar için sürekli olarak önemli bir genetik faktör arayışında olmuşlardır (Nicolaou vd., 2008; Van der Loos vd., 2013). Dolayısıyla, bir biyo-davranışsal bakış açısı, girişimciliğin bölgesel bölgesel kümelenmesini anlamak için özellikle verimli görünmektedir. Daha önceki araştırmalardan esinlenerek (örn. McCrae 2004; Shane vd., 2010), büyük ölçüde kalıtsal olan ve girişimcilikle bağlantılı olduğu düşünülen temel kişilik özellikleri aracılığıyla girişimciliğin biyolojik temelleri ortaya konulmuştur: Beş büyük kişilik özellikleri (Dışadönüklük, Vicdanlılık, Yeni deneyime açıklık, Kabul edilebilirlik ve Nevrotiklik). Kişiliğe ilişkin Beş Büyük yaklaşımı, en yoğun araştırılmış ve kültürler arası en geçerli kişilik modelidir (John vd., 2008). Araştırmalar, birey içindeki girişimci bir Büyük Beş profilinin özellikle girişimci davranış, motivasyon, insan ve sosyal sermayeyi öngördüğünü göstermiştir (Schmitt-Rodermund, 2004; Obschonka vd., 2013). Dolayısıyla, bölgelerin girişimci kişiliğine bu şekilde yaklaşılması, bu bölgelerdeki gizli girişimci ruhu yansıtır.

Bu temel kişilik özelliklerinin bölgesel kümelenmesi, yerel girişimcilik kültürünün biyolojik olarak ilgili temelini oluşturabilir. McCrae (2004), Beş Büyük özellik gibi biyolojik temelli yaklaşımların mekânsal olarak kümelenebileceğini ve dolayısıyla tutumlar, bilişler, değerler, normlar ve davranışlar gibi yerel kültürü etkileyebileceğini savunmaktadır (Rentfrow vd., 2008).

GİRİŞİMCİLİK RUHU VE UŞAK ŞEKER FABRİKASININ KURULUŞU

Ülkemizde Şeker Sanayiinin kurulması Osmanlı İmparatorluğu zamanından (1840-1899) beri planlanmakla birlikte, Cumhuriyet dönemine kadar bu teşebbüsler hayata geçirilememiştir (Fedai, 2016: 432). 1923 yılında Uşak'ta ilk Şeker Fabrikasının temeli atılmış ve bu fabrika, 17 Aralık 1926 tarihinde faaliyete girmiştir (TÜRKŞEKER, 2018). Uşak Şeker Fabrikası'nı kuran Nuri Şeker'in iki amacı vardı: İlk olarak Türkiye'de yerel olarak şeker üretmeyi amaçladı. İkinci olarak, vatandaşlara bir gelir kaynağı sağlamak istedi (Karayaman, 2010). Özel bir müteşebbis olan Nuri Şeker yetmiş yaşından sonra adı geçen girişimi yapmaya başlamıştı.

Uşak'taki şeker fabrikası kurma çalışmaları diğer sanayi yatırımlarına da ilham olmuştur ve 1925 yılında, şeker sanayiinde yatırım yapmak ve koordinasyon sağlamak amacıyla İstanbul'da bazı özel şahısların ve milli bankaların da katılımıyla "İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş." kurulmuştur. Uşak Şeker Fabrikası ilk temel atılan şeker fabrikası olmasına rağmen Aralık 1925'de temeli atılan Alpullu Şeker Fabrikası, Kasım 1926'da faaliyete girerek ülkemizin şeker sanayiinde ilk üretim yapan işletmesi olmuştur. Daha sonra, 1933'te Eskişehir Şeker Fabrikası ve 1934'te ise Turhal Şeker Fabrikası faaliyete geçmiştir. Daha sonra şeker fabrikası sayısı 33'e kadar yükselmiştir (TÜRKŞEKER, 2018).

Savaştan yeni çıkmış bir ülkede büyük yatırımlar yapmanın zorluğu dönem itibari ile ortadadır. Ciddi bir maddi kaynak ihtiyacı ile birlikte girişimciliğin birlik ve beraberlik ruhunu yansıtması gerekmektedir. Fakat bütün sanayi öncesi toplumlarda görüldüğü gibi maddi kaynağın temeli o dönemde de tarıma dayanmaktadır. Bunun için devlet gelişme alanı olarak tarıma dayalı endüstrileri tercih etmiş, politikaları buna bağlı olarak geliştirmiştir. Devlet politikalarının yeni girişimlere sunduğu

imkanlar ve müteşebbis ruh, ilk tesislerin inşaatı için yeterli olmuştur. Devlet şeker üretimini desteklemek için 1925 yılında kanun çıkartarak muafiyet ve ayrıcalıklar getirmiş, yatırımların önünü açmıştır (Düstur, 1945: 120). Elbette bu kolay bir süreç değildir fakat çok sayıda paydaşın bir araya gelmesi ile büyük tesislerin yapımına ancak bu sayede başlanabilmektedir. Bu teşvik ve destekler sayesinde hayata kazandırılan tesislerden biri de çalışmamıza konu olan Uşak Şeker Fabrikasıdır. Uşak Şeker Fabrikası 600,000 TL öz sermayeli olarak "Uşak Terakkii Ziraat T.A.Ş." olarak 19 Nisan 1923 yılında kurulmuştur (Temizgüney, 2010: 330). Kuruculardan olan ve aynı zamanda İdare Meclisi Reisliği de yapmış bulunan Nuri Şeker'in (Molla Ömerzade Nuri) eserin yapımında büyük katkısı olmuş ve ahalinin önde gelenlerini (51 girişimciyi) bu iş için bir araya getirmeyi başarmıştır. Kuruluşunda çekilen mali sıkıntılar, Sanayi ve Maadin Bankasının ve aynı zamanda fabrikanın kurucusu olan Skoda (Çekoslovakya) firmasının sermaye iştiraki ile sermayesi 1,200,000 TL'ye çıkartılarak sorun aşılmış (Eyüpoğlu, 1967:17), böylece uluslararası ortaklı yapı ortaya çıkmıştır. Bu çok yeni bir durumdur ve yabancı sermayenin yerli sermaye ile Cumhuriyetin ilanından sonra ilk buluşmasıdır. Bu yeni oluşumun o yıllar ve daha sonraki yıllarda girişimcilğe etkisinin araştırıldığı çalışmamızda, girişimcilik ruhu ve kültürünü oluşturan ortak iş yapma şuuru ve erken sanayileşme hamlesinin bölge gelişimine etkileri anlatılmaya çalışılmaktadır.

Bir girişimci profili olarak Nuri Şeker, 1856 yılında Uşak'ta dünyaya gelmiştir. Aslen Erzurum Germiyanogulları ailesindendir. Evlendikten sonra 4 çocuğu olan Nuri Şeker, ailesiyle Erzurum'dan göç ettikten sonra hem tarım ve hayvancılık hem de halıcılık, haşhaş yağı üretimi ve helvacılık yapmıştır. Halı üretiminde kök boya üretimi üzerinde durmuş ama daha sonra helva üretimine ağırlık vermiştir. Askerliğini İstanbul'da yaparken oradaki daha çok gayri müslimlere ait ticarethanlerin katma değer üretmesinden etkilenecek daha çok katma değer üreten işlere yönelmiştir (Güvemli ve Karayaman, 2017). Devletle iyi ilişkiler kuran Nuri Şeker, girişimleri için defalarca dönemin idareci ve siyasetçileriyle görüşmüş ve desteklerini almıştır. Şeker Fabrikasını kurduktan sonra, sadece fabrikayı görmeye gelen çok sayıda kişiden bahsedilmektedir. Bunların bir kısmını hisse senetleri satarak fabrikaya ortak etmiştir.

Nuri Şeker, şekerin nasıl elde edildiğini öğrenmiş ve sürekli bu işe kafa yormuştu. Kurdukları, Uşak Terakki ve Ziraat A.Ş'ye Uşaklı köylüleri ortak ederken, paraları olmayanlardan koyun, tavuk, arpa, buğday ve hatta tavuk yumurtası almıştır. Bu sebeple, o dönemde Uşak Şeker Fabrikasını yumurta parasıyla kurduğu rivayet edilmiştir. Devletin tanıdığı birçok imtiyaz ve teşvikin de etkisiyle, Uşak Şeker Fabrikasının temeli devletin kurduğu Alpulu'dan önce atılmasına rağmen, Alpulu'dan yaklaşık 1 ay sonra üretime geçmiştir. Bu gecikmenin sebebinin, hükümetin kurulan ilk fabrika olma onurunu bir devlet işletmesine vermek istemesi şeklinde açıklanmıştır.

Nuri Şeker'in hatıralarında Uşak Şeker Fabrikasının kuruluş hikâyesi şöyle anlatılmaktadır (usiad.net, 2019):

'...bir gün aile efradımı topladım, onlara kat'i bir lisanla şunları söyledim; siz de bilirsiniz ki, ben başladığım bir işten asla dönmem. Eğer ben ölseydim, siz ne yapacak, neyle geçinecektiniz? Yine tarlalar ekip biçecek, onun geliriyle geçiminizi temin edecek değil miydiniz? İşte bundan sonra da aynı şekilde hareket edeceksiniz. Artık beni ölmüş bilin. Bugünden itibaren şeker fabrikasını kuruncaya kadar benim size hiç bir faydam dokunmayacaktır...' Bu ifade Nuri Şeker'in girişimci faaliyete kendini adanması ve kararlılığını göstermektedir. Girişimcilik ruhuna sahip olan Nuri Şeker, daha sonraki birçok girişimciye ilham vermiştir.

Nuri Şeker'in girişimci olarak yetenekleri fabrikanın kurulmasında hayati bir rol oynadı. İlk şeker fabrikasının kurulması için Avrupalı şirketlerle temasa geçti ve müzakerelerin ardından Skoda ile anlaştı. Fabrikanın kurulması için gerekli makina ve teçhizatı yurt dışından temin etmek gerekiyordu. İlginç bir şekilde, Nuri Şeker firmaların tekliflerini, tercüme imkanı olmadığı için, Türkçe olarak talep etmiştir. Bunun sonucunda Avrupa'daki firmalardan 14 tanesi teklif vermiştir (Güvemli ve Karayaman, 2017: 8). İlerleyen yaşına rağmen Nuri Şeker, sürecin tüm aşamalarında aktif olarak yer almış ve

bunun sonucunda ülkemizdeki şeker sanayiinin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Ancak, fabrika açılışı sonrasında yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Fizibilite çalışmaları kuruluş aşamasında sağlıklı bir şekilde yapılmamıştı. Günde 500 metrik ton şeker pancarı işleme kapasitesine sahip olmasına rağmen, bu hedefe uzun süre ulaşamamıştır. Şeker pancarı işlemedeki düzensizlik, uzun yıllar süren kuraklık ve mahsullerin zararlı böceklerle karşı korunmasında karşılaşılan sorunların tümü hammadde arzını olumsuz etkilemiştir. Üretim için hayati bir malzeme olan linyit kömürünün taşınması ve ihtiyaç duyulan suyun sağlanamaması ile ilgili sorunlar da hedeflere ulaşılmasını zorlaştırmıştır.

Ancak tüm bu problemlerin temelinde kötü yönetim vardı (Güvemli ve Karayaman, 2017). Uygun yönetim teknikleri ve rasyonel ilkelerin uygulanmaması sonucunda Uşak Şeker Fabrikası zarar etmeye başladı ve birçok zorluklarla karşılaştı. Savaşlar sadece ülkenin genç nüfusunu değil, aynı zamanda nitelikli ve yetenekli yönetici sınıflarını da olumsuz etkilemişti. Karşılaşılan finansal zorluklar büyük ölçüde Türk girişimcilerin yetersizliği ve deneyim eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Güvemli ve Karayaman, 2017: 12). Bu zorlukların, özellikle mali sıkıntılarının üstesinden gelemeyen ve sürekli para kaybeden Uşak Şeker Fabrikası, 6 Ağustos 1931'de iflas ettiğini açıkladı. Fabrika, önce Sanayi ve Maadin Bankası, sonra 4 Temmuz 1933 ve daha sonra Sümerbank tarafından 11 Temmuz 1933'te devir alınmış oldu.

İlk kurulan şeker fabrikalarından biri olan Uşak Şeker Fabrikası'nın karşılaştığı finansal ve sürdürülebilirlik sorunları nedeniyle yeni bir yasal düzenleme yapıldı. 19 Haziran 1930 tarihli 1709 sayılı Kanun ile şeker fabrikaları dönemin ulusal bankaları tarafından kurulmuş bir şirkete devredilecekti (Merter, 2014: 60). Yasa uyarınca, bu şirketin kurulması iki yıl alacaktı. 1932 yılı sonuna doğru Anadolu Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, İş Bankası'nın % 50'sine sahip olduğu 3 milyon Türk Lirası sermaye ile kurulmuş olup Ziraat Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası'nın her biri % 24,5 hisseye sahiptir (Karayaman, 2012: 61). Daha önce 1935 yılında kurulan dört şeker fabrikası, 6 Temmuz 1935 tarihinde İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank tarafından kurulan Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tarafından devralınmıştır.

İzmir İktisat Kongresi sonrası hızlanan ekonomik ortamda, büyük ölçüde devlet tarafından desteklenen ya da bizzat devlet eliyle yapılan birçok girişim bulunmaktadır. Genç Cumhuriyetin ve savaşlardan çıkmış olan toplumun her anlamda yeniden inşasına çalışılmıştır. Savaşın zorlu yıllarında her türlü tüketim malzemeleri ve özellikle sanayi ürünleri sıkıntısı çekilmiştir. Gıda ürünlerindeki darboğaz da milli sanayinin kurulmasında etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında sanayi ürünlerinin eksikliğinden kaynaklanan problemler yaşanmıştır (Evsile, 2012). Özellikle gıda ürünleri darlığından dolayı ülkenin pek çok bölgesinde açlık sıkıntısı çekilmiştir. Bu sebeple, öncelikle halkın ihtiyaçlarını gidermek ve gıdadaki dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak için, ülkemizde hammadde olan ürün grupları üretilmiştir. Şeker sanayii bu sektörlerden birisidir. 1923-1950 yılları arasında birçok sanayi işletmesi kurulmuş ve ülkemiz özellikle gıda sanayiinde kendine yeten bir ülke haline gelmiştir. Bu sürecin başlangıcı kabul edilen ve 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde şu kararların alındığı görülmektedir:

- 1-Hammadde yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulmalıdır.
- 2-El işçiliğinden ve küçük imalâttan süratle fabrikaya ve büyük işletmeye geçilmelidir.
- 3-Devlet, yavaş yavaş iktisadî görevleri de olan bir organ haline gelmeli ve özel sektör tarafından kurulamayan teşebbüsler, devletçe ele alınmalıdır.
- 4-Özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulmalıdır.
- 5-Dış rekabete dayanabilmek için sanayin toplu ve bütün olarak kurulması gereklidir.

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde tarım ve sanayinin ilerlemesini destekleme kararları alınmış ve tarımın ilerlemesi için daha sanayileştirilmesi

hedeflenmiştir. Kongrede alınan kararlar arasında 'şeker fabrikasını büyütme, şeker fabrikaları kurmak ve buna göre tarım sanayii ve hayvancılığı geliştirmek' de vardı (Karayaman, 2012: 57).

Geç Osmanlı döneminde zenginleşen birçok sınıf, savaş sonrasındaki belirsizlik ve yokluk ortamında kendini toparlayamamıştır. Bu durumu gören devlet, Atatürk'ün liderliğinde kalkınmayı hızlandırmak için devlet eliyle birçok girişimi bizzat başlatmış ve daha sonraki yıllarda devletin Türk ekonomisindeki rolü giderek artmıştır (Asiliskender, 2009: 112). Devletin özel girişimcilere desteği Atatürk döneminde, birçok sektörün oluşturulmasını sağlamıştır (Yıldırım, 2015: 35). Devletin işadamlarına muafiyetler ve teşvikler vererek birçok sektörü ve özellikle imalat sektörünü geliştirmesi, ülkemizdeki merkezîyetçi ve korumacı iktisat politikalarının da temelini oluşturmuştur (Buğra, 2017). Devlet eliyle kalkınma anlayışıyla hedeflenen ekonomik ve sosyal kalkınma modeli, ülkemizde uzun yıllardır uygulanmaktadır. Şeker fabrikaları, ülkemizde 1920'lerden beri devlet desteğinin her zaman hissedildiği kalkınma politikalarının baş aktörleri arasındadır (Şimşek, 2018: 1137). Bu bağlamda devlet, şeker endüstrisinin kalkınması için her türlü desteği sağlamış ve gerekli mevzuat kabul edilmiştir. Devlet, sınırlı kaynakları ile şeker fabrikalarını da desteklemiş ve ortaklıklar kurmuştur.

Ülkemizde şeker fabrikalarının kurulmasının asıl amacı, hem çiftçilerin kalkınması hem de o bölgede istihdam yaratılmasıdır. Bu yönüyle girişimciliğin önemli fonksiyonlarından birisi olan istihdamın artırılması hedefi şeker sanayii gibi tarıma dayalı sanayi işletmelerinde daha anlamlı olmaktadır. Önce ülkemizin batısında ve iç kesimlerinde kurulan şeker fabrikaları, daha sonra doğu Anadolu Bölgesinde yaygınlaşmış ve sadece ekonomik bir girişim değil aynı zamanda sosyal bir girişim olarak görülmüştür (Kaya, 2015: 19). Şeker fabrikaları, Cumhuriyet döneminden itibaren birçok alanda ilerlemeye ve gelişmeye destek olmuştur. Girişimcilik anlamında şeker sanayiinin ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak kabul edilmesi sonucunda Alpullu'dan sonra ikinci şeker fabrikası Uşak'ta kurulmuştur. Uşak'ta kurulan şirketin diğerlerinden önemli farkı, devletin tam desteğiyle özel müteşebbisin yatırımı sonucu kurulmasıdır ve bu şekliyle halka ait ilk şirket olma özelliğine sahiptir (Güvemli & Karayaman, 2017: 38).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile modern işletmelere ulaşabilmek için kendi işletme tarihimizin çok iyi bilinmesi gereği ortaya konulmuştur. Bu şekilde genç Türkiye'nin birçok kişiyi ve kurumu bir araya getirerek başarılı girişimler kurmanın daha sonraki yatırımların önünü açacağı ve birlikte iş yapma kültürünü destekleyeceği gibi sonuçlara varmak mümkündür. Girişimcilik ruhunun kültüre dönüşmesiyle girişimleri teşvik ederek bölge kalkınmasına olumlu etkisi de diğer önemli bulgular olarak ifade edilebilir.

Araştırmaya konu olan kuruluşun kuruluş süreci, hukuki durumu ve iktisadi etkileri ile ilgili yapılmış sınırlı sayıda kaynağa ulaşmak mümkün olmuştur. Yapılan çalışmaların daha çok tarihçiler ve iktisat tarihçileri tarafından ele alındığı gözlemlenmektedir. İktisadi açıdan uzun uğraşlar sonucunda bazı verilere ulaşmak mümkün olmakla birlikte yorumlama açısından eksik ya da yanlış değerlendirme söz konusu olabilir. Ayrıca o yıllara ait kayıtların düzenli bir şekilde tutulmamış olması ve bazı bilgilerin yazılı olmayıp ağızdan ağıza aktararak günümüze gelmesi bilginin doğruluğunu sorgulamamıza sebebiyet vermektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan ilk girişim olan Uşak Şeker Fabrikası, Türk şeker sanayiinin başlangıcı oldu. Türkiye'de şeker fabrikası kurmanın ilk adımı, Uşaklı Nuri Şeker adlı toprak sahibi ve çiftçi tarafından atılmıştır (Yücel, 2015: 25). Nuri Şeker'in başarılı olan bu girişimi sadece yerel düzeyde değil yurt çapında etkili olmuş ve sonraki yıllarda birçok girişimci adayına, girişimcilik ruhu kazandırmış ve teşvik etmiştir. İlk şeker fabrikaları, ülkedeki değişen koşullara uygun olarak daha sonraları dönüşüme uğramıştır. Başlangıçta kurulan büyük ölçekli anonim şirketler daha sonra şeker fabrikalarına dönüşmüştür. Bununla birlikte, kapsamlı fizibilite çalışmalarının eksikliği, yönetimdeki hatalar ve zayıf finansal yapı, şeker fabrikalarının sadece birkaç yıl sonra iyileşen finansal

performansını düşürmüştür. Şeker endüstrisinin sürdürülebilirliğini sağlamak için fabrikalar kapsayıcı bir organizasyon yapısına dahil edilmiştir. Türk şeker endüstrisinin gelişim aşamaları ve organizasyonel dönüşümleri, Türk ticaret tarihinin önemli dönüm noktalarıdır. Konuyu incelemek için bir işletme tarihi yaklaşımı kullanmak, Türk tarihinde önemli bir döneme ışık tutacak ve işletmelerin tarihi ile ilgili literatüre katkıda bulunacaktır.

Uşak Şeker Fabrikasının kuruluş aşamasında özel ve mahalli bir teşebbüs olması ve o yıllar için çok yeni olan bu durumun sonraki süreçte müteşebbisler tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından özgünlük taşımaktadır. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında yokluk içinde herkesi bir araya getirerek kolektif bir şuurun oluşmasını sağlayan dinamiklerin ifade edilmesi ve günümüze yönelik öneriler getirmesi bakımından özgünlük taşımaktadır. Girişimcilik ruhunun aktarılabilen bir girişimcilik özelliği olması girişimcilik kültürünün oluşmasında etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. London: Profile Books.

Aktar, Ayhan (2006), Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Asiliskender, B. (2009). Cumhuriyet sonrası kalkınma hareketi olarak sanayileşme ve mekansal değişim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 153-170.

Autio, Erkko, Kenney, M., Mustar, P., Siegel, D., & Wright, M. (2014). Entrepreneurial innovation: The importance of context. *Research Policy*, 43(7), 1097–1108.

Avcı, Sedat (1996), “Türk Şeker Sanayinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi”, *Coğrafya Dergisi*, Sayı:4, İstanbul.

Başar, Haşmet (1971), “Adapazarı Şeker Fabrikası ve Çevreye Yaptığı Sosyal Tesirler”, Sakarya.

Başfıncı, Ç. (2008), “Bir Pazarlama İletişim Medyası Olarak Web Ortamında İçerik Analizi Yapmanın Güçlükleri ve Olası Çözüm Önerileri”, *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 19(61), pp 52-71.

Baykut, Necdet (1960), “Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayiinin Doğuşu ve Erzurum Şeker Fabrikasının Bölge Üzerindeki İktisadi ve Sosyal Tesirleri”, *Şeker*, III/36, (Yıl: 9, Ankara) s. 3-10.

Boztemur, Recep (1995), “Özel Girişimciliğin Gelişiminde Devletin Rolü: İş Bankası Örneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 27: 63- 79.

Buğra, A. (2017). *Devlet ve işadamları*. İletişim Yayınları.

Düstur (1945), C.6, 3.Tertip, (Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası), 2. Baskı

Erdoğan, Z. (2017), “Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi ve Şeker Sanayinde İzlenen Politikalar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3): 9-26.

Evsile, Mehmet (2012) “İ.TBMM’de Cephe Gerisindeki Gıda Sıkıntısı İle İlgili Tartışmalar”, Prof. Dr. Enver KONUKÇU Armağanı, Ankara, s. 799-811.

Eyüpoğlu, C. (1967), “Şeker Fabrikasyonunun Tarihçesi Ve Türkiye’nin Şeker Sanayii”, *Kimya Mühendisleri Dergisi*, S. 14-23.

Fedai, R. (2016), ‘Bir Politika Alanı Olarak Şeker ve Şeker Pancarı’, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt. 9, Sayı. XXVIII, ss.455-471.

Feldman, M. P., Lanahan, L. and Lendel L. I. (2013) Experiments in the laboratories of democracy: State scientific capacity building, *Economic Development Quarterly*, 28(2), 10, 107–131. doi: 10.1177/0891242413490018.

Fritsch, M. (1997). New firms and regional employment change. *Small Business Economics*, 9(5), 437–448.

Fritsch, M., & Storey, D. J. (2014). Entrepreneurship in a regional context: Historical roots, recent developments and future challenges. *Regional Studies*, 48(6), 939–954.

Gökatalay, S. (2015) The Political Economy Of Corporations In The Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic (1908-1929), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ.

Güvemli O. ve Karayaman, M. (2017), ‘Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi’, *Accounting and Financial History Research Journal*, Cilt. 13, ss.6-51

İlhami, N. (2008), “Şeker Sanayimiz”, 1930 Sanayi Kongresi Raporlar, Zabıtlar, Ankara.

John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 114–158). New York: Guilford Press.

Karayaman, M. (2010). *Nuri Şeker ve Uşak şeker fabrikasının kuruluşu*. Uşak Akademi Kitapevi.

Karayaman, M. (2012), “Atatürk Döneminde Şeker Sanayi Ve İzlenen Politikalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Sayı 82, ss.53-96.

Kaya, F. (2015), “Küresel ve Bölgesel Şeker Politikalarının Türkiye Şeker Fabrikalarına Etkilerine Bir Örnek: Ağrı Şeker Fabrikası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 31: 41-46.

Keyder, Ç. (1982), “Dünya Ekonomisi içinde Türkiye 1923- 1929”, (Ankara: Yurt Yayınevi).

Korosteleva, J., & Belitski, M. (2015). Entrepreneurial dynamics and higher education institutions in the post- communist world. *Regional Studies*,. doi:10.1080/ 00343404.2015.1103370.

Lanahan, L., & Feldman, M. P. (2015). Multilevel innovation policy mix: A closer look at state policies that augment the federal SBIR program. *Research Policy*, 44(7), 1387–1402. doi:10.1016/j.respol.2015.04.002.

McCrae, R. R. (2004). Human nature and culture: A trait perspective. *Journal of Research in Personality*, 38(1), 3– 14. doi:10.1016/j.jrp.2003.09.009.

Merter, M. (2014) Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Devletin Amaç Fonksiyonu: Şeker Sanayi Örneği, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nicolaou, N., Shane, S., Cherkas, L., Hunkin, J., & Spector, T. D. (2008). Is the tendency to engage in entrepreneurship genetic? *Management Science*, 54(1), 167–179. doi:10. 1287/mnsc.1070.0761.

Obschonka, M., Stuetzer, M., Audretsch, D. B., Rentfrow, P. J., Potter, J., & Gosling, S. D. (2016). Macropsychological factors predict regional economic resilience during a major economic crisis. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), 95–104. doi:10.1177/1948550615608402.

Rentfrow, P. J., Gosling, S. D., & Potter, J. (2008). A theory of the emergence, persistence, and expression of geographic variation in psychological characteristics. *Perspectives on Psychological Science*, 3(5), 339–369. doi:10.1111/j.1745- 6924.2008.00084.x.

Saxenien, A. (1994). *Regional advantage*. Cambridge: Harvard University Press.

Schmitt-Rodermund, E. (2004). Pathways to successful entrepreneurship: Parenting, personality, early entrepreneurial competence, and interests. *Journal of Vocational Behavior*, 65(3), 498–518. doi:10.1016/j.jvb.2003.10.007.

Shane, S., Nicolaou, N., Cherkas, L., & Spector, T. D. (2010). Genetics, the Big Five, and the tendency to be self-employed. *Journal of Applied Psychology*, 95(6), 1154–1162. doi:10.1037/a0020294.

Stenholm, P., Acs, Z. J., & Wuebker, R. (2013). Exploring country-level institutional arrangements on the rate and type of entrepreneurial activity. *Journal of Business Venturing*, 28(1), 176–193.

Stuetzer, M., Obschonka, M., Audretsch, D. B., Wyrwich, M., Rentfrow, P. J., Coombes, M., et al. (2016). Industry Structure, entrepreneurship, and culture: An empirical analysis using historical coalfields. *European Economic Review*, 86, 52–72. doi:10.1016/j.euroecorev.2015.08.012.

Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun, 1341(1925).

Şimşek, G. (2018). Şeker Fabrikalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Erzurum Şeker Fabrikası Örneği. *Journal of International Social Research*, 11(60): 1136-1152.

Temizgüney, F. (2010), "Erzurum Şeker Fabrikası'nın Açılışı", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 43 S.239-343, Erzurum.

Tezel, Y. S. (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 5. Baskı.

Tutsak, Sadiye (1998), "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak", İzmir.

Türkşeker (Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ), 2018. TÜRKŞEKER Tarihçe, <https://www.turkseker.gov.tr/tarihce.aspx>, 10.01.2019

http://www.usiad.net/phocadownload/makaleler/Cumhuriyetin_Seker_Fabrikalari.pdf

Van der Loos, M. J., Rietveld, C. A., Eklund, N., Koellinger, P. D., Rivadeneira, F., Abecasis, G. R., et al. (2013). The molecular genetic architecture of self-employment. *PloS ONE*, 8(4), e60542.

Yıldırım, V. E. (2015) *Atatürk Dönemi Sanayi Alanında Özel Sektör-Devlet İlişkileri*, Egesus Yayınları, İzmir.

Yücel, T. F. (2015), *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, İşkur Matbaacılık, Ankara.